

Croatica XXX - 49-50, Zagreb

Izborna znanstvena rasprava

Srećko Lipovčan

PROZNO DJELO MLADOG UJEVIĆA
(II. Kultura i ideologija)*

UDK 886.2.09-8

Ujevićevi prozni tekstovi, napisani do kraja g. 1919., do sada nedostavno proučavani, dobrim su dijelom bili posvećeni raznolikim problemima zbilje, posve u skladu s njegovim političkim angažmanom u prijelomnim godinama uoči i u doba dvaju balkanskih ratova te na početku Prvog svjetskog rata. Uvid u tu građu pokazuje međutim, da Ujević u cijelom razdoblju pokazuje i izražen interes za probleme kulture (vrednote baštine, jezik, kulturni supstrat i nacionalni identitet itd.). Politički je angažman - u mijenama modela nacionalnih ideologija (starčevićanstvo - jugoslavenski unitarizam - federalizam) otvorio i dvojbe o odnosu kulture i (nacionalne) ideologije, nametnuši nužno i problem dihotomije kultura-politika. Mladi Ujević je i po tome reprezentativan za svoj naraštaj. Analizirani tekstovi - kao ogledni primjeri - ukazuju na složenost problema, od kojih neki ni danas nisu izgubili na aktualnosti.

* U broju 47/48 objavili smo raspravu »Prozno djelo mladog Ujevića - kriterij funkcionalnosti i tipološka sistematizacija tekstova« (uvodni dio drugog poglavlja disertacije *Mladi Ujević. Prozno književno djelo. 1909.-1919.*). Iz istog korpusa donosimo ovdje segment iz podpoglavljja »Proza i zbilja«.

Respektabilan status *baštine*

U javni život Ujević ulazi kao gimnazijalac, kada mu je u ožujku 1909. u *Mladoj Hrvatskoj* tiskana prva pjesma. I rano njegovo pjesništvo kao i prvi prozni radovi svjedoče o tome da je bio uvjereni *starčevićanac*. To je podrazumijevalo i naglašenu afirmaciju hrvatske kulturne baštine, pa prvi jasni iskaz o tome nalazimo već u podlistku »Domus Marulorum«,¹ kojemu je feljtonu povod bilo to, što su u Splitu u »obiteljskom domu Marulića u Starom Gradu« - otvorili javnu kuću. Ujević će - hvaleći uvodno i pejzaž kao »baštinen dijelak duše« - visoko uzdignuti značenje pojma *dom*, u čijoj se »strogoj ograđenosti« duh »sabire, koncentrira, određuje«, pa piše:

»Zato kao relikvije pohađamo historijske podrtine, što u ruševnosti prolaznog vijeka skrivaju dio duše pokojnika i u zakašnjelosti svojega stila čuvaju tajnu davnih osoba.« U »kulturnoj tuđini«² nastoji se, isti će pisac, »uščuvati domove mrtvih odabranika« dok je to u Hrvatskoj - kako pokazuje splitski slučaj - posve drugačije. Ali - upozoruje Ujević - to je »samo jedan sjajni biser u nizu sramota hrvatskih«.³

Svijest o značenju kulturnopovijesnog supstrata/hrvatske baštine, a posebice vrednotâ njegove rodne Dalmacije (stečena je odličnim školovanjem u splitskoj Klasičnoj gimnaziji ali i ranim utjecajem pravaštva koje je uz državnopravnu tradiciju afirmiralo i njen kulturnopovijesni sadržaj), ostat će *trajnom* sastavnicom Ujevićeva interesa i, kako ćemo vidjeti, biti opetovano - iako na različit način - argumentom u mnogim političkim i ideološkim bitkama.

Supstrat i superstrati

U doba kada je - od jeseni 1911. do 1915./16. - napustivši starčevićanstvo, zastupao ideologiju *narodnog jedinstva* (postuliranu ponajprije kriterijem etniciteta/rase), i angažirano radio na političkom cilju - *jugoslavenskoj državi* - Ujević će problem kulturnog supstrata tematizirati u brojnim tekstovima. Vrlo je važno istaknuti da je tada bio i te kako svjestan činjenice, da nekog *jugoslavenskog kulturnog identiteta* nema, ali je isto tako bio uvjeren, da se on ne samo može, nego i *mora* »stvoriti«. Pitanje je, razumije se, bilo *kako* to postići, i Ujević će pokušati odgovoriti i na to. U traktatu »Za mladu Dalmaciju«⁴ predlaže *sintezu* postojećih *superstrata* koje egzemplarno i metodom

¹ Objavljen u zagrebačkom Savremeniku, lipanj 1911. Podrobnija raščlamba ovog teksta u mom radu »Tin Ujević i Marko Marulić« (*Colloquia maruliana*, X, Split 2001., 378-379).

² Tj. u drugim, kulturnim zemljama.

³ Usp. ediciju *Sabrana djela* (dalje: SD), XII, 15.

⁴ *Naprednjak*, Šibenik, 27.9. i 18.10.1912.; SD, X, 79-80.

opozicija bira iz hrvatske i srpske sredine (koje, u smislu svoje ideologije, smatra *jednom* /nacionalnom/ *sredinom*):

»Mi hoćemo da pripravimo *kulturno izmirenje* govedara Vuka i gospodskoga literata u čakavskome Spljetu (...), hoćemo da skladnost Dubrovnika nakalamimo na viteštvo Šumadije i da neobuzdanost Meštrovića vjenčamo s mekoćom kajkavskih brežuljaka.«

Promotrimo ovaj iskaz, jer puno govori o Ujevićevoj koncepciji u koju su ugrađene i zablude koje je dijelio s mnogima u svoje doba. Ne mora nas smetati ni metaforički lik iskaza, iako bi tezi, razumije se, bio prikladniji strogi diskurzivni tekst. Autor ovdje konfrontira različite kulturne krugove i civilizacijske kodove, dakle *realno postojeće superstrate*⁵ prema nekim njihovim, kako je uvjeren, bitnim svojstvima, metodom *opozicija*: govedar/gospodski literati, sklad/viteštvo, neobuzdanost/mekoća.

Ako bismo zanemarili Ujevićevu ideologiju, tj. *projektirani*, unitaristički pojam nacije, u realnom se sadržaju ovih superstrata ništa ne bi promijenilo. Hoću reći, kako god u ovom konkretnom slučaju »projektirali« *de facto* nepostojeći (ili sankcionirali tada realno postojeći) *pojam nacije*, superstrati, budući povijesno daleko »stariji« od nje, ostaju kakvi su i bili: ne mijenja se njihov *sadržaj* nego tek njihova atribucija (hrvatskoj ili srpskoj »sredini«/»naciji«/»nacionalnoj kulturi«).

Neovisno o tome što je Ujević o kulturnom izmirenju govorio u okviru ideologijski projektirane (ali nikad stvarno postojeće) *jugoslavenske nacije*, pa time većina njegovih primjera (govedar Vuk/gospodski literat u čakavskome Spljetu; sklad Dubrovnika/viteštvo Šumadije) ima tek spekulativan značaj, preostaje opozicijski par dvaju superstrata koji su i te kako djelatni *unutar hrvatske zbilje* (po Ujeviću: neobuzdanost Meštrovića/mekoća kajkavskih brežuljaka), posebice ako hrvatsku kulturu shvatimo kao »susretište superstrata«. Drugim riječima: Ujević se bavi problemom koji je do danas sačuvao svoju relevantnost.

Duboko u njegovoj svijesti *kulturni supstrat* – a riječ je zapravo o tome koliko će moći biti konzistentna »nacionalna kultura« koju projektira – nije puka funkcija kojom se politički manipulira na putu do željene države; baš će to – uz osobno iskustvo s *Realpolitikom* – biti jedan od razloga njegova kasnijeg razlaza s političkom pragmatikom. Potvrđuje to i ovaj ulomak iz istoga teksta:

»Naša Jugoslavija (...) nije posljedica prazne volje da se promijene granice na geografskim kartama, već daleko više jedna *nutrjna potreba*

⁵ Usp. Ante Stamać, »Hrvatska kultura kao susretište četiriju superstrata«, *Smotra/Rundschau* (Časopis Hrvatsko-njemačkog društva) II, 3-4, 21-23 /njemački prijevod: »Die kroatische Kultur als Begegnungstätte von vier Superstraten«, isto, 24-28/, Zagreb, 1996.

⁶ Isto. Autor navodi mediteranski, srednjoeuropski, panonski i zapadnobalkanski.

naših duša, koja hoće sjedinjenje dosadašnjih raznorodnih kulturnih elemenata i harmoniju duhovnih vrijednosti do danas disparatnih.»

Ponovimo: Ujević je potpuno svjestan činjenice, da je riječ o *raznorodnim kulturnim elementima* pa stoga – kako bi *kulturni supstrat* kao *bitan čimbenik* mogao ugraditi u same temelje projektirane jugoslavenske države – zahtijeva *izmirenje, harmoniju duhovnih vrijednosti*.

Istu će temu opetovano varirati: u danima kad je bio vodećim ideologom *Nacionalističke omladine*, njenu zadaću u »nacionalnom radu« ne smatra prvenstveno *političkom* zadaćom (pod pojmom politike često misli samo *stranačku politiku*, strančarenje), već traži da mladež »(...) svu snagu pozornosti obrati na centralni i vječni problem naroda: na njegovu budućnost, na njegovu egzistenciju, na slobodu. Taj je zadatak kulturni, u najvišoj mjeri kulturni, jer je oslobodilačko djelo vođeno u ime duše i u ime časti, u ime pravde uvijek visoko spiritualno i kulturno...«⁷.

Sloboda kao *telos* definirana je tu kao nešto što bitno pripada *kulturi*, a *ostvarenje slobode* (»oslobodilačko djelo«) zbiva se pod pretpostavkom respekiranja visokih moralnih zahtjeva.

Intervencija ideologije: tvrdnje bez podloge

Ujević je bez sumnje krenuo od tog temelja, ali – uletjevši u dnevno-političku borbu – popušta pod pritiskom političke pragmatike koja »traži svoje«: *historija malo brine o visokim moralnim zahtjevima*. U općem oduševljenju srpsko-crnogorskim pobjedama u Prvom balkanskom ratu, Ujević u siječnju 1913. piše traktat »Ispunjeni zavjet« u kojem je »visoko spiritualnu« bit (književne) baštine već reducirao na instrument ideologije:

»Naša književnost i naša umjetnost imaju sada u sjaju Epopeje razloga da proslave svoje najljepše časove. Jer, ovo je tvoja slava, Vuče! jer, ovo je tvoj tripudij, Meštroviću! (...) Od *Judite* Marka Marulića, pisane s mišlju mržnje i buduće kazne za otomanskoga Holoferna, preko *Osmana* Ivana Gundulića i *Razgovora ugodnoga pobožnoga Kačića Miošića* do *Gorskoga vijenca* vladike Petra Petrovića Njegoša i *Čengić-age* Ivana Mažuranića, u cijeloj našoj književnosti dubrovačkoj, kajkavskoj, slavenosrpskoj, ilirskoj i savremenoj sve, sve, do Vojnovičeve *Majke Jugovića* i Rakićeve *Jefsimije* i *Simonide* živi jedna ideja nadahniteljica: neprijateljstvo prema turskom krvoloku, osveta Kosova! To je osjećanje krvave intenzivnosti zadržlo duboko u sva srca, i ono je neizbrisivo upečaćeno u spomenike naše kulture.«⁸

Promotrimo pozornije što je sve Ujević ovdje rekao. Prvo, u skladu s ideologijom *narodnog jedinstva* njegova se sintagma »naša književnost i naša umjetnost« odnosi na djela i hrvatska i srpska (načelno i slovenska). Primje-

⁷ Ujević, isto, SD X, 89.

⁸ Kurziv u originalu, SD X, 94.

ri koje navodi nisu, dakako, izmišljeni ali su netočne i neutemeljene kvalifikacije: (a) da je riječ o »cijeloj našoj književnosti« i, osobito (b) da je u hrvatskoj književnosti riječ o »osveti Kosova«!

Ideologijska redukcija u službi političke pragmatike stimulira amneziju: kao da Ujević ne zna da je Marulić suvremenik katastrofe na Krbavskom polju (1493.!), da je *Judita* neizravan odpjev popu Martincu (»nalegoše na jazik harvatski« – »va versih harvacki složena«); kao da je »zaboravio« da je Osmanlijsko carstvo bilo prodrlo sve do zidina Marulićeva Splita, što je i bio dovoljan razlog i pravi poticaj i za *Juditu* i za *Molitvu* i za glasovito pismo papi Hadrijanu VI. Sve je te činjenice Ujević »imao na dlanu«, i bile bi daleko uvjerljivije od (usmenopredajnih, »literarnih« ili mitologijskih) inspiracija iz jednog drugog kulturnog i civilizacijskog kruga. Ta i Marulić je vrlo dobro znao što se sve događalo!⁹

Ali, baš u tome i jest problem. Ujević potvrđuje pravilo: *tvrdnje bez podloge su rodno mjesto svake ideologije*.

Čitamo li dalje, uočiti ćemo da »osveta Kosova« ima još manje veze s Ivanom Mažuranićem, a Mažuranić pak nikakve s Ivom Vojnovićem, jedinim mu suvremenim hrvatskim piscem koga može navesti u potvrdu svoje tvrdnje.

Tako, eto, izgleda *hrvatski dio »cijele naše književnosti«* koja, tobože, i nema druge misli od »osvete Kosova«.¹⁰

Jezik i nacija. Daljnji primjeri ideologijskih redukcija

Zanimljiv je jedan drugi kulturološki problem o kojemu Ujević iste godine raspravlja u polemici »Slavenski Germani?« u svibanjskom broju *Savremenika*. Bio je, doduše, na tragu njegova razumijevanja, ali u okviru svojih tadašnjih shvaćanja nije mogao doći do rješenja.

U tom tekstu polemizira s člankom »Slavenski jezici i njemačka kultura u Austriji« Giulia Caprina (objavljenom u firentinskom listu *Marzocco*) u kojem je autor, između ostaloga, napisao i da je (»više-manje«) kod svih Slavena

»(...) otkada su iz divlje neobrazovanosti otpred pedeset godina došli do nekakve forme evropske kulture, oblik njihove evropske kulture njemačka kultura, prevedena na slovenački ili hrvatski.«¹¹

Ujević ovako komentira:

---

⁹ Marulić, naravski, nije nekorektan, pa u *Molitvi* kaže i ovo: »Boj su bili s njima i Harvati, Bošnjaci, Garcí ter Latini, Sarblji ter Poljaci.«

¹⁰ Sličnu redukciju ponoviti će i u traktatu »Božanski lagum«, objavljenom 31. siječnja 1913. u šibenskom *Naprednjaku*.

¹¹ Spac. u izvorniku. SD, X, 123.

»Tvrđnja g. Caprina jeste, po prilici, ova: Južni Slaveni monarhije cijeli svoj narodni život ispoljavaju samo u jezičnom životu: (...) Po svemu, oni uopće ne bi bili Nacija, nego, najviše, jezik: recimo, nešto kao Arnauti.«¹²

Najviše ga je pogodila ova Caprinova tvrdnja:

»Savremena Austrija, izvjesno, govori na mnogo slavenskih jezika što više ili manje liče srpskomu, ali i dalje živi, umuje i na dnu osjeća njemački.«

Zanimljivo je da Ujević ne argumentira onim – njemu svakako poznatim – književnim činjenicama kojima bi lako mogao dokazati kako je kultura Hrvata postojala i davno prije nego što su »Južni Slaveni« (posebice Hrvati¹³) iz tobože »divlje neobrazovanosti otpred pedeset godina« stigli do »nekakve forme evropske kulture«. G. Caprin baš ne ljubi »Južnih Slavena« ali ih razlikuje, a to Ujevića više smeta od njegove netočne tvrdnje da »nekakva forma« njihove kulture postoji samo unatrag pola stoljeća:

»Odakle dolazi da posebno uzima Slovence i posebno Hrvate i Srbe, i npr. priča da Slovenci nemaju nikakve književnosti? I kada bi to bila istina (protiv sjajnih primjera u samoj savremenosti: Župančića, Cankara, pok. Aškerca), slovenačka bi književnost bila ostala srpskohrvatska, je d i n s t v e n a u svim zemljama naše krvi i našeg jezika.«

Primjećujemo i neizgrađenost (nedovršenost, nepreciznost) kategorija kojima se tada služe pristaše *jugoslavizma*: »slovenačka« je književnost doduše sadržana u pojmu ali ne i u imenu »naše« književnosti. Konzekventno bi bilo da je Ujević tu »našu« literaturu nazvao »srpskohrvatskoslovenačkom«.¹⁴

Značajno je također da Ujeviću u ovoj polemici ne trebaju ni Kranjčević ni Matoš ni Vidrić. Ali zato argumentira Meštrovićevim genijem i ostalim »jakim talentima« u slikarstvu, Vojnovićem, Dučićem, Nazorom, Veljkom Petrovićem i, razumije se – »narodnim« pjesmama.

Pogled što ga je na razumijevanje odlučne važnosti činjenica koje čine neki *civilizacijski krug* u odnosu spram pojma *nacije* bila zastrla apsolutizacija »narodnog (pučkog!) jezika« (shvaćenog kao »najviša emanacija narodnog duha«), onemogućuje Ujeviću da Caprinove tvrdnje ospori jačim i uvjerljivijim argumentima nego što je to inzistiranje na »narodnom jedinstvu«. Ali ga zato ovo ograničenje motivira na zaključak kako postignuća na slavenskoj Jugu »nemaju nikakva posla s bečkim duhom *Pressina* feljtona ili Lehárove operete i ne trebaju na svoja djela lijepiti marku *Made in Germany*«, te ovako završava: »Zar Vojnovićeva kosovska drama i zar Nazorove slaven-

¹² Isto, 122-123.

¹³ Osobito zbog kontinuiteta srednjovjekovne, renesansne i barokne književnosti na jadranskoj obali, što Ujević vrlo dobro zna.

¹⁴ Dosljedno će to biti provedeno nakon 1929. pod visokim znanstvenim autoritetom A. Belića.

ske legende i hrvatske historije zbilja mogu ubijediti pametne ljude da mi, *Südslaven der Monarchie*, osjećamo njemački? Sve prije.«¹⁵

Opravdavajući stvarno stanje (ne baš »potpunu« i ne osobito »bujnu« *narodnu kulturu*) »političkom nesamostalnošću« (koju je istaknuo i Caprin), Ujević će njenu »životnu sposobnost« ponovno dokazivati Meštrovićem i Vojnovićem. Problem mu je, dakako, Caprinova tvrdnja o utjecaju Njemačke, pa kad je upozorio kako »cjelina našeg kulturnog života i naše prve vrijednosti pokazuju manje tragova Njemačke nego savremena intelektualna Italija« (kao primjer navodi D'Annunzia i Crocea), napisat će i ovo:

»Ne nalazimo u tome grijeha ili sramote; štaviše, pohvalno kolanje Misli, koja je katolička, tj. univerzalna; ali, jednako, razumijemo, premda ne odobravamo, što je koji taj ljubljanski ili zagrebački manji talenat podlegnuo prejakim napastima susjednoga sjeverozapada.«

Kad je već spomenuo Crocea, mogao je navesti i Franju Markovića (bio mu je profesorom u Zagrebu); no, za Markovićev iznimni prinos »kolanju Misli« očito ne vrijedi ono, što vrijedi za Crocea. Naslućujemo razlog prešućivanja: Franjo pl. Marković *nije* se istaknuo u promicanju »duha narodnog jedinstva«. Ujevićeva redukcija hrvatskih kulturnih vrednota i njenih autora u ovom kontekstu dopušta samo i isključivo – *istomišljenike*. Drugi jednostavno ne postoje.

Isključivost – kad je jednom na djelu – ne poznaje granicâ. Kako inače protumačiti neuljudnu podrugljivost i upravo imperijalnu aroganciju spram »Arnauta«? Pogrdno je ime za Albance na Kosovu dakako preuzeto iz srbijanske dnevno-političke terminologije (oni imaju samo »jezik«, priznaje im Ujević). U tom pitanju naš će humanist i borac za »prava malih naroda u imperijalističkom okruženju« – bez ostatka preuzeti službenu ideologiju »Kosovske osvete« i srbijanskoga rata za »oslobodjenje«.

Jedna od konzekvenci ideolojske redukcije je i arogancija, pa Ujević polemiku ovako završava:

»Nismo Arnauti, i za ponude tuđih kultura: *merci bien!*«¹⁶

¹⁵ Kurziv u izvorniku. Isto, 125. Ujevićev negativan odnos prema njemačkoj kulturi u to je doba izrazito politički motiviran (negativnim odnosom spram Austrije i Njemačkoga carstva). Da u tome nije samo tipičan pravaš (i ne uči npr. samo od Matoša), nego da slijedi tradicionalnu retoriku hrvatskog nacionalnog pokreta u XIX. stoljeću uvjerljivo je pokazao Z. Škreb, pišući o Ujevićevim dodirima s njemačkom književnošću (*Croatica* 1980/81, 279–291), citirajući što su o tome pisali M. Bogović, I. Trnski, A. Torkvat Brlić, A. Šenoa i drugi. Zacijelo omaškom u taj niz nije uvrstio i Antu Starčevića koji je od sviju pisao najoštrije, krajnje neuljudno, bez argumenata i – najpristranije. U istom tekstu Škreb u nastavku podsjeća kako »nešto manje od četvrt stoljeća kasnije Ujević daje dijametralno oprečnu izjavu (...)« (isto, 281). Nakon 25 godina otpao je motiv: rang kulturnih vrednota više neće ovisiti o crno/bijelim ideološkim shemama.

¹⁶ Kurziv u izvorniku. Isto, 127.

Kultura kao cilj političke akcije

Ujesen 1913. splasnula je egzaltacija zbog pobjeda u Prvom balkanskom ratu. Nestalo je podloge za arogantnu propagandu, pa se Ujević vraća ranijim razmišljanjima o značenju kulture. U tom je smislu vrlo važan tekst »Za novu omladinu«, posljednji što ga je objavio prije odlaska u drugu emigraciju. Tiskan je 30. rujna 1913. u sarajevskoj *Bosanskoj vili*, a pisan u Beogradu. U ovome traktatu vrlo precizno određuje mjesto i značenje *kulture* u političkoj borbi mladih; ona je, uvjerava Ujević, *temelj* (njihova) *nacionalizma* koji sada – za koji dan će prijeći granicu – interpretira i u širem europskom kontekstu:

»Naš ideal nije protivnik internacionalizmu; naš je nacionalizam jedna etapa internacionalnoga napretka i razvitka. Ko hoće slobodno čovječanstvo, mora htjeti slobodne narode: treba da su sve žice u redu, da bi lira bila valjana.« Stoga: »Kada naglašavamo zahtjev kompaktne narodne jedinice u svojoj državi, to je zato, jer hoćemo da naše državno tijelo bude izgrađeno od naše nacionalne duše i da nacionalna kultura dođe do potpunosti svoga slobodnog izražaja. Naš ideal nije nikako prazno politički: on nije advokatska potreba prepirke oko ovoga ili onoga paragrafa, nije nerazložna želja da se promijene granice na geografskim kartama; naš je ideal jedna duševna vrijednost, jedna unutrašnja potreba, i on je u prvome redu *kulturan*. Eto, to je sve što mi hoćemo: svoju *kulturu*, srpsko-hrvatsku, jugoslavensku. Naša je tendencija čisto kulturna, i naš rad, kakav god bio u sredstvima,¹⁷ može da bude radi njegovih krajnjih svrha samo kulturn. Neću da naglašavam nesumnjivu istinitost činjenice da je za narodnu kulturu potrebna narodna država, da je za izraz unutarnjega nužno spoljašnjec.«¹⁸

Imajući u vidu ono što je izloženo do sada, možemo zaključiti: važnost koju Ujević pridaje kulturnom supstratu (kultura kao ideal, »svrha«) – rodno je mjesto svih njegovih (budućih) nesporazuma s političkom pragmatikom, dublji razlog nadolazećih sporova – i razilaženja – s političkim strukturama (predstavnicima Srpske vlade, neki članovi Jugoslavenskog odbora). Upoznavši – ubrzo – na licu mjesta »sredstva« kojima se te strukture služe, prepoznat će i da su različite i »krajnje svrhe«. Ako ne u »sredstvima«, s njima će se morati razići zbog »svrhe«. Ali, to će doba tek doći.

Kultura kao »materijal« za dnevno-političke potrebe

Vratimo se istome tekstu, u kojem je riječ i o naobrazbi. Ujević se zalaže da Hrvati odlaze u Beograd na studij gdje bi »(...) mogli da upoznadu ne samo srpsku nauku već i srpski samostalni život (...).« Vrijedi, dakako, i obratno, ali:

¹⁷ Iz ove se formulacije može zaključiti da Ujević zastupa stajalište kako cilj (»krajnja svrha«) opravdava sredstva. Štoviše, sâm »rad« (tj. politička borba), bez obzira kakvim se sredstvima služi – zbog »krajnjih« svrha može biti samo kulturn.

¹⁸ SD, X, 128, 128–129. Posljednja rečenica potvrđuje kako i u slučaju Ujevićeva nacionalizma vrijedi opće pravilo: nacija zahtijeva (svoju) državu.

»Mi ne bismo imali ništa protiv toga da i srbijanski studenti dolaze u Zagreb, ali današnja Hrvatska nije nažalost ono što je Srbija, dok sam grad Zagreb pogotovo okiva sve zanose i kržljavi sve plodnosti duše. Jer se u Hrvatskoj lopovština nagrađuje, glupost obožava, i dok pošteni idu u tamnicu, a talentovani u ludu kuću, na univerzitet dolaze štreberi i poklonici austrijske nauke, svijetu nepoznate. Radi toga i treba Hrvati da posjećuju Beograd, da se tu okoriste lekcijom energijskoga i praktičnoga nacionalizma.«¹⁹

»Silogizam« je jasan: nema dvojbe u egzistenciju *srpske nauke*, ona je zamjenjena *srpskim samostalnim životom*; ali, *austrijska nauka* – ne postoji. Pred idealom vlastite neovisne države bivši će starčevićanci i novorođeni jugoslavenski unitaristi zaboraviti svaki razložan diskurs, i u jednom te istom tekstu biti sposobni i za respektabilne teorijske eksurse o odnosu nacionalizma i kulture i – samo nekoliko redaka dalje – dopuštati »srpsku« ali ne i »austrijsku« nauku (koja je svijetu nepoznata), i jednim potezom pera sve studente Zagrebačkog sveučilišta proglasiti štreberima i poklonicima nečeg – nepostejećeg. Na djelu je, dakako, zamjena teza, toliko značajna za svaki, osobito integralistički, totalitarni ideološki diskurs.

Dnevno-politički pragmatizam najnepodobnije je ozračje za raspravljanje o kulturi; valjda je zato i toliko omiljen. Nije toj zamci izmakao Ujević ni u svojim pariškim dopisima, iako se u njima uglavnom bavio pitanjima velike europske politike. Dobar primjer za manipuliranje pojmom kulture – ako mu se činilo da je to »nama u korist« – naš će pjesnik dati u polemici pod naslovom »Talijanska kultura pred kulturnim svijetom«, objavljen u splitskoj *Slobodi* u svibnju 1914. U stvari, čitateljima najprije prepričava jedan članak iz pariškog lista *Temps* u kojem se, zadovoljno konstatira, o prototalijanskom pokretu u Dalmaciji i Istri piše sa simpatijom prema Hrvatima i Slovencima. Pariški je list nesklon talijanskoj iredenti, pa će Ujević to iskoristiti za ekskurs o talijanskoj kulturi koju će kuditi, da bi francusku mogao hvaliti:

»Da Talijani nijesu ni politički ni kulturno među prvima u Evropi, to zna svak, pa priznaju i sami objektivniji Talijani; Francuzi su neusporidivo poskočili naprijed pred njima, i cijela kultura prekojadranskih nametnika sastoji se u tome što više ili manje nespretno klipšu za Parižlijama. Talijanska je kultura danas najvećim svojim dijelom majmunisanje francuske, ništa svoga i ništa naročita, jedna slaba patvorina.«²⁰

Tada će zaključiti:

¹⁹ Isto, 130.

²⁰ Isto, 220. Politička agitacija zahtijeva da se mnogo toga svjesno prešuti. Tako Ujević uvjerava svoje čitatelje da su »ti glasovi francuske štampe, apsolutno nezainteresovani i nadahnuti jedino nepristranim opažanjem...« (isto, 219), iako je znao da je baš list *Temps* jedno od pariških glasila koje sustavno promiče stavove srpske politike i tiska političko-propagandne članke srpskih diplomata.

»Ako je kultura stvar koja se prenosi, a ne *stvara*, onda ćemo radije da je uzmemo na izvoru: to jest u Francuskoj, koja nama u našoj borbi daje pravo, negoli u Italiji, gdje također nije samonikla nego prenesena – iz Francuske. (...) Francuzi su svakako bolji predstavnici romanske kulture nego Talijani, pa komu je potrebno romansko obrazovanje, neka se tamo obrati; Francuska nam nije politički opasna, za Napoleona nam je bila blagotvorna, a još i danas može da nam bude korisna. Htjeti protiv germanstva crpsti romansku kulturu od Talijana, vrlo je naivno stoga što Talijani, i sami po sebi, i u vezi s Germanima, rade protiv nas; a što se tiče Francuza, stvar je posve drugačija.«²¹

Tko je tu – neovisno o nekorektnom odnosu spram talijanske kulture kao takve – bio »vrlo naivan« – nije danas potrebno tumačiti.

Dakako, Ujević ne ratuje iz svih oružja protiv Talijana bez razloga. On je *prepoznao iredentu* koja je u novinama pisala o Hrvatima da su barbari:

»(...) ljuteći se na hrvatske govore držane na hrvatskoj zemlji i na hrvatske zastave razvite u kraju koji ne može da bude nego hrvatski (...). Takva laganja i mazanja, i ono garibaldinsko, mazzinijevsko i cavoursko diplomatsko upozoravanje Austrije na tobožnju 'velikosrpsku propagandu' mogu da nam pokažu što je to romanska kultura talijanskih politikana.«²²

Doduše, u polemikama je mnogo toga dopušteno, i ne bi iz jedne polemike trebalo praviti slona. Ipak: važni su i razlozi. Jedan od njih sakriva se u – kao usput – spomenutim »upozoravanjima« na »velikosrpsku propagandu«. O nečem takvom Ujević tada ne želi ni čuti.

Povratak temeljnim vrednotama. Dihotomija: politika/kultura

Važnost što ga pridaje kulturnom supstratu primjerno je došla do izražaja i u raspravi »Značenje Dalmacije«, pisanoj u Londonu u lipnju 1915. u obliku replike na talijanske pretenzije na istočnu jadransku obalu. Evo kako to radi:

»Neka se govori o talijanskoj Dalmaciji; ona je naša, hrvatska; jer dok bi Dalmacija za Italiju bila samo jedna pokrajina – i to tuđa pokrajina, kao Libija ili Albanija – Dalmacija je za nas, sada i uvijek, *jedna ideja*. Da, Dalmacija je više no parče zemlje, više no šeststo hiljada stanovnika; Dalmacija je za Jugoslavene više no toliko četvornih kilometara, više no jedan trgovački 'débouché'. Dalmacija je za nas više od svega toga, više od svega što može da se slično kaže; ona je za nas *odista jedna ideja, jedan san, jedna duša. Dalmacija je duhovna anticipovana Jugoslavija, ona je uspomena velike kulturne prošlosti hrvatske...*«²³

²¹ Kurziv u izvorniku. Isto, 221.

²² Isto.

²³ Isto, 246.

Ujević navodi niz geostrateških, gospodarskih i drugih razloga koji argumentiraju značenje Dalmacije, ali najvažnije je ipak:

»Ne od juče, nego već od čitavih stoljeća, dalmatinska je zemlja naše vrlo važno duševno središte.«

Nakon toga će – uvjerljivo i pregledno – nanizati činjenice hrvatskoga kulturnog razvitka od ranog srednjeg vijeka pa do Kačića. Važnost Dalmacije je *dvostruka*, smatra Ujević:

»(...) prije svega, ona kroz vjekove podržava duhovni život u našem narodu, našu riječ i našu pjesmu; drugo, ona u novije vrijeme predvodi hrvatstvo na putu jugoslavenstva, a jugoslavenstvo u kulturu: Bošković je Dalmatinac, Nodilo je Dalmatinac, Meštrović je Dalmatinac. Ona ima da bude prelaz i veza između Slavenstva i Zapada, *dajući etičku sadržinu duboke slavenske duše u izrađenom zapadnom obliku. Njena je težnja da ostvari za se i za narodnu cjelinu slavensku kulturu zajedno s europskom civilizacijom. To izmirenje zapadnjaštva i slavenstva značilo bi u isti mah i unutrašnje jedinstvo Hrvatske i Srbije; grada nove kuće mora biti utvrđena dalmatinskim cementom.*²⁴

Međutim, odnos politike i kulture i za Ujevića je bio (vidjeli smo) i – ostao problematičan. Nerijetko je pokazao kako usrdno nastoji prevladati tu dihotomiju. Kao i u ovom tekstu, u kojem je kulturni supstrat postao ne samo historijskim argumentom nego, istodobno, i *telosom*:

»Politika i kultura se ne isključuju nego se popunjuju; politika ima da bude dio kulture i da bude kulturna; kultura ne treba da bude 'politička', ali će, ako je *potpuna*, donijeti svoje pojedince na tom polju. *Sitni rad je potreban, ali nedostatan; velika svrha je sveta, ali je treba popuniti i omogućiti.* Prije svega treba raditi na izgrađivanju čovjeka, za unutrašnju kulturu, ali čovjek nije stvarno kulturn ako nije izrazit. On ne smije biti bjegunac iz života nego *borac, pod zastavom duha.*²⁵

I, napokon, kulturna baština Dalmacije najvažniji je sastavni dio argumentacije kojom Ujević tumači vlastito gledište o *biti* nacionalne države (koju u tom razdoblju projektira kao jugoslavensku); Dalmacija je:

»Politički pandan Hrvatske²⁶ i geografska upotpuna Bosne, ona treba da nastavi svoje tradicije duhovnoga jugoslavenskoga središta. Zadovoljeni, mi ćemo moći da pokažemo da je čovječnost čisti oblik naše rodoljubnosti i da naše slavenstvo odgovara pozivu duševnosti.«

²⁴ Isto, 249.

²⁵ Isto, 250–251. Bez spekulacija o sposobnosti predviđanja, valja upozoriti da će Ujević na svoj način nakon g. 1919. postupiti baš kao da je »bjegunac iz života«.

²⁶ Ovdje Ujević ne misli da je Hrvatska jedno a Dalmacija drugo u smislu autonomne koncepcije. To ne bi bilo logično ni u sklopu njegove unitarne ideologije. »Pandan« valja shvatiti u diskursu vremena u kojem postoji (politički i upravno neujedinjena) Trojednica: Dalmacija (s Bokom Kotorskom) je u austrijskom, a Banska Hrvatska i Slavonija u ugarskom dijelu Monarhije.

Hrvatska baština u Dalmaciji argument je, dakako, i u drugim Ujevićevim tekstovima, tako i u povijesnoj raspravi »Talijani i Jugoslavensko primorje«, pisanoj u Parizu ujesen 1915. i objavljenoj u njujorškom časopisu *Svjetlo*, a rađenoj – kako pisac sam kaže – prema Šišiću.²⁷

*

Zaključiti bi se ovaj uvid moglo konstatacijom da je Ujević – unatoč razdobljima u kojima je kulturni supstrat znao i umio sniziti na puki instrument političke agitacije – bio osvjedočen u njegovo iznimno, primarno značenje, i da je to – unatoč političkoj instrumentalizaciji u jednom razdoblju – bilo njegovo trajno, najdublje uvjerenje. O tome ne svjedoči samo potpuno odustajanje od aktivne politike i prosvjed protiv »stvarnosti« (način pjesnikova života nakon g.1920.), nego i ukupan njegov stvaralački opus.

Zusammenfassung:

Die *Prosatexte* Ujević', die bis 1919. verfaßt wurden, blieben bisher ungenügend erforscht. Sie sind zum größten Teil unterschiedlichen Problemen der gesellschaftlichen Wirklichkeit sowie den historischen Prozessen gewidmet, was im Einklang mit seinem politischen Engagement steht, das sich in dynamischen Jahren vor und während der beiden Balkankriegen sowie dem ersten Weltkrieg abgespielt hatte. Es muß jedoch darauf hingewiesen werden, daß durch die ganze *politisch* gekennzeichnete Zeit, Ujević sein Hauptinteresse – Probleme der klassischen und gegenwärtigen Kultur – nie verloren hatte. Sein politisches Engagement hat ihm ja Zweifel hinsichtlich der Spannungen zwischen Kultur und Ideologie eingebracht; dies desto mehr, weil er eigene nationalideologische Konzepte (vom Kroatismus zum integraler Jugoslavismus und zurück) änderte. Auch damit ist er ein Repräsentant seiner Generation. Ein Einblick in die wichtigsten Texte über *Kultur* zeigt uns auch die Tiefe der angesprochenen Probleme, von denen manche an der Aktualität auch heute nichts verloren haben.

---

²⁷ SD, XVII, 202.